

sada. Cipra »ono biti naprsto« pokušava su-vremeno shvatiti u izvornom nadovezivanju ( ) na vrijeme duše, gdje ono pojmljeno dohvaća sebe kao pročućeno živo (išta kao estetizirano, obojeno), a sam kriterij njegove istinitosti ležao bi u samoosvjeđenju, doticaju takova imaginativna ums s bitkom (usporedi str. 328, bilješka 42). Na taj način, pred sobom imamo ispitivanje »kritike čistog ums-a iz dubljih podloga, gdje se krenulo dalje od ustavljivanja bitnosti koje bi kroz logičku istinu zauvek da važe, ili barem u nekom apstraktnom »logičkom sada«, te se uputilo prema izvorima od kojih što postaje i kamo dospijeva. Ovaj pročućeni pojam kao putovod spoznaje povijest, gdje se traži okretnost ums-a i ostvarivost, dijeli svoje podrijetlo s mitskim mišljenjem te ima na sebi znamenje proizvodilačke (poetske) inspiracije. Tu se ne traži koji ( ) rasudujući diskurzivno analizirao ( ), niti njegova moć kao mjesto mogućnosti ozbiljenja-intellectus possibilis, niti intellectus patiens; već se ovdje inzistira na pravilnom shvatanju onoga što se nazivlje intellectus agens, tvorbeni um, što bi iz dubina duše iznoseći svjetlo i sam svjetlosan, sobom ozbiljujući i određujući znajnost stvarnosti. U najvišoj, duhovnoj spoznaji principa, neposredno se dodiruju um i bitak, bez posredovanja osjetilima, u poistovjećenju s njihovom životom biti, e da bi se ona uopće i ikako dala spoznati. Pojmijena poetska inspiracija ili intuicija, živošću rodnih slika duhovnog bivstvovanja, svojim djelatnim karakterom očitavajući iz kosmičkog kvintesencijalnog elementa-etera, preobražava mrtvilo apstraktno-izdvajajućeg poznavanja ums-a u glibljivi i oprimutnjeni život duha. Proziranje i naslijedovanje, kao samoafiriranje tog uposobljenog modusa svjetlosti kroz individuum – stvar je nastojanja oko ljepote onog najrealnijeg u svemu realnom i bicevitom; ljepote onog bivstva što bi se zrcališlo kao nešto sveto i time od filosofa, putem po-svećivanja, tražila dignitet čuvanja onog svetog, koje bi putem erotičkog njegovanja i briganja za izvrštine ( ) onog dobra samog, jer život podarujućeg, uzdaravao povratno istini ono što je ide.

U izbalansiranosti terminologije, kao imaginativnoj misli koja kroz ovu knjigu progovara, Marijan Cipra nam iznova daruje jedan ozbiljan i nadasve konstruktivni pristup temama uvijek su-vremenog, antiktnog razdoblja filosofiranja; kao i jedan osebujan i suvisao pristup filosofiji povijesti. Koristeći se onim najboljim što je domišljeno, kao i tek naznačeno mišlju u problematskoj literaturi povijesti; prvenstveno zapadne, ali i na rjetkim mijestima promišljeno tematiziranim susretima i s orijentalnim načinom mišljenja, pa u širem smislu filosofije – daje nam jedan čitak i jasan predložak koji svojom dubinom podstiče na osobna istraživanja i duga noćna bdijenja. Zaokruživši život iz svih osnovnih motiva filosofiranja, ovom knjigom pisac odaje izraz bivanja na ivici smrtnosti, opominjući na samoizvještavanje o sopstvenom podrijetlu, kao i svrsi opstanka čovjekova u kozmosu, na jedan tankočutan i blagorodno-titrav način. Od pjesnika, koji su čitali i u magnovenju naslučivali ljepotu, kao »početak strašnoga« (Rilke) po relativno površno i u uljuljano u obradivo, učimbane, time korisne i uživajuće ciljeve – čovječanstvo, bivao je unaprijed tom rastajanju u konačnosti i Vladislav Petković – Dis –, čiji su »vedri časovi« izravnavali izgaranje u dobliženosti:

„Zemlja, njeno vreme. Umirahu boje,
S njima duše ljudi i grobovi njini;
Sazrevahu zvezde, al' da ih opoje
Ne ostade niko, ni noć u crnini. . .“

(»Jutarnja idila«
iz zbirke »Pesme«
Bgd. 1971.)

NAPOMENA

Likovne priloge objavljujemo zahvaljujući ljubaznosti

Vojvođanskog muzeja

U međuvremenu

NEGATIVNA KRITIKA III I KRITIKA S NEGATIVnim SUDOM

Nedavno je u prostorijama uredništva »Polja« održana razgovor o aspektima negativne kritike III i kritike s negativnim sudom. Uredništvo je pokrenulo ovu inicijativu s namerom da se u kontekstu naše književne situacije i statusa književne kritike uposte, a posebno negativne kritike, razmotre neki aspekti kritičke prakse, koji podrazumevaju eksplicitan vrednosni sud. Poznata je činjenica da tzv. negativna kritika nalazi na različita reagovanja u književnom i kulturnom životu, koja uključuju kako pozitivnu recepciju, tako i negativnu. Ove prolazili, između ostalog, iz nekih aporija same kritike, koje se reflektuju III u prilhvatanju vrednovanja, III u njegovom odbacivanju, koje pretpostavlja aktu vrednovanja interpretaciju, ali i implicite prisutan vrednosni sud. Svakako je važno da se razmotri koliko je vrednovanje relevantno za kritičku praksu, a u toj perspektivi i koliko je kritika s negativnim sudom kao takva zasnovana. Ova problematika, naravno, možemo razmatrati kako s opšteteorijskih polazišta u svetu metakritičkog govora i njegovih metodologija, tako i sa stanovišta tekuće književnokritičke prakse i njenih učinaka u našim časopisima i listovima.

Naravno, naše nastojanje da se povede razgovor o kritici s negativnim sudom na određeni način jeste jedna vrsta opredeljenja za vrednovanje, što ne znači da to podrazumeva odustajanje od analitičkog govora i utemeljenosti kritičkog mišljenja, koje je, po našem uverenju, u aktu vrednovanja zasnovano kao jedan od primarnih oblika čovekove svesti, kako bi to rekao M. Pavlović.

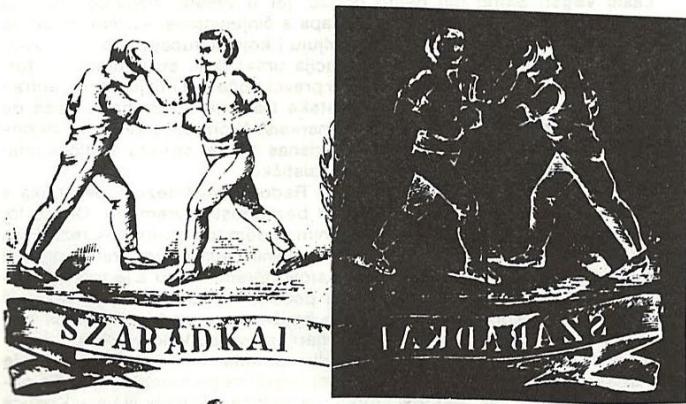
(Donosimo skraćenu verziju razgovora.)

Jovan Zivlak: U samom početku može se reći da je za ovaj razgovor pravi motiv, pre svega, isposredovan činjenicom da u našoj književnoj praksi imamo situaciju da se već duži niz godina pojavljuju kritički tekstovi koji na neodgovarajući način verifikuju književnu situaciju; neodgovarajući utoliko što se čini da se u kritici u različitim vidovima odriče mogućnost vrednovanja kao konstitutivnog momenta kritičkog govora. Neosporno je, s druge strane, da se moramo zalažati i za analitičke prakse i za interpretacije u njihovim raznim vidovima. Međutim, odsustvo tekstova koji imaju u sebi ambiciju da vrednuju ili prevrednuju postojeću književnu produkciju, više je no očigledno.

Razumevajući kritiku kao jednu vrstu suđenja, predložio bih, zbog lakšeg sporazumevanja, da se između ove dve mogućnosti: »negativna kritika« i »kritika s negativnim sudom« – opredelim za sintagmu »kritika s negativnim sudom«. Čini mi se da je ovo rešenje bolje, utoliko što, za razliku od sintagme »negativna kritika«, neće nas dovoditi u neprilike gde se će se, na izvestan način, uspostavljati zamršene analogije s negativnom estetikom, negativnom teologijom itd.

Rekao bih, takođe, da je problem vrednovanja istovremeno i teorijski i praktički problem, koji je dosta sporan, te utoliko izaziva zlovolju onih koji su za vrednovanje i onih koji su protiv vrednovanja. Činjenica da je vrednovanje, u širem smislu, uključeno u svaki akt čitanja-bilo ono imanentno ili transcendentno, bilo da je u pitanju kritika ili interpretacija, jer i sama odluka da interpretiramo neko delo zasnovana je na određenom osećanju vrednosti – ne oslobada nas pitanja o prirodi kritike s negativnim sudom. Takođe, jedno od pitanja koje sledi jeste: koliko kritika s negativnim sudom može, u modernom osećanju sveta, biti zasnovana, a da pri tome ne izverni bit moderne književnosti? To nije samo metodološki problem o kojem bi trebalo ovde raspravljati. Ne uzimam sebi za pravo da budem onaj koji će odrediti prostor diskusije, ali bih naglasio da u ovom dijalogu vodimo računa, kada je u pitanju praktični aspekt stvari, da ne bi trebalo da regionalizujemo i organizujemo naš razgovor isključivo na književne pojave i činjenice koje su usko vezane za ovaj prostor. Svakako bi trebalo da razgovaramo i o onim relevantnim primerima i aspektima književne prakse koji se tiču naših književnosti i kritike uposte.

Ivan Negrišorac: Hteo bih na početku da progovorim o izvesnim terminološkim problemima s kojima »čemo« se verovatno suočavati. Za ovaj razgovor koristimo dve sintagme: »negativna kritika« i »kritika s negativnim sudom«. Mnogi su skloni da ova dva termina tumače kao sinonime. Međutim, ne bi bilo nekorisno da ukažemo na izvesne razlike u značenjima ove dve sintagme. Ako kažemo »negativna kritika«, time, u stvari, naznačujemo momenat negacije. Razumeva se da u tako određenoj kritičkoj praksi, ta negacija dolazi i prijorno. Za razliku od toga, kada kažemo »kritika s negativnim sudom«, time želimo nekako da ukažemo na to da i sud dolazi kao posledica kritičarskog promišljanja. Zbog toga ne bi bilo nekorisno da uspostavimo razliku, utoliko što bismo pod negativnom kritikom prvo podrazume-

vali one pojave u kritičkoj praksi kojih ima i koje ne treba zanemarivati, a gde bi se osećala ta nekakva apriornost sudeњa, gde se često diskurzivni ton razbijaju izvesnim literarnim momentima, koji kritički tekst odvode bliže sferi literature, čak pamfletu. Sintagmu »kritika s negativnim sudom« zadržao bih da označavaju onih pojava u kritičarskoj praksi gde je prisutniji diskurzivni ton, gde se veća pažnja posvećuje upravo argumentaciji i gde sud dolazi aposteriori. Zalažem se, dakle, za to da ni termin »negativna kritika«, koji je, u svakom slučaju, problematičniji nego termin »kritika s negativnim sudom«, ne odbacimo, no da ga upotrebljavamo u jednom suženjem prostoru nego što se to do sada činilo. Pri tome se ne bi trebalo pribavljati negativne analogije.

Trebalo bi da idemo po toj logici da li nam ovo terminološko razlikovanje daje izvesnu operativnu sigurnost, da li nam omogućuje da izvesne fenomene možemo jasnije da sagledamo ukoliko koristimo tu distinkciju. Dakle, moj predlog bi bio da izraze »negativna kritika« i »kritika s negativnim sudom« koristimo kao sinonime, odnosno da ne odbacujemo ovaj prvi, da pokušavamo da ih situiramo u jednom prostoru i da im na neki način preciziramo značenje.

Vojislav Sekelj: Izneću neka svoja razmišljanja. Ako govorimo o kritici s negativnim sudom, to nas približava logici, saznavanju istine, kao i tome da postoje neke vrednosti. Međutim, ako govorimo o negativnoj kritici i terminima vrednovanja, moramo prevashodno praviti distinkciju između suda i vrednovanja. Sud ili sudeњe nas primiče fenomenu istine ili istinitosti, a vrednovanje govorи da li je neko delo dobro ili nije dobro, da li ga prihvatom ili ne prihvatom, s tim da ono zadire u ontološku strukturu dela, jer za mene, pre svega, jedna pesma treba da postoji pa tek onda da znači. Posao kritike je za mene, da se reflektoje vertikalna koja ide od postojanja do značenja, i da nametne svoje vrednosti ne delu nego čitaocu. Vaspitavani smo u tradiciji koja književno delo određuje kao sumu pojedinačnih akcionalitija, koje su određene metaforički terminima: intuicije, inspiracije, postojanja vrednosti po sebi itd., a to se sve reflekтира tako da čitalac kritiku prima kao suvišnu, nepotrebnu, on smatra da postoje vrednosti po sebi i da mu se trebaju nikakve kritičarske zablude i pojašnjenja. Čini mi se da se tek s marksizmom dokida teološka konцепција odnosa dela i zbilje, a vrednovanje se realizuje u novoj dimenziji, koja je u direktnoj vezi s prirodom. Umesto stvaranja sada, u marksizmu, imamo proizvodnju, umesto inspiracije imamo rad, itd. A pitanje aksiološkog, pitanja vrednovanja i dan-danas ostaje otvoreno. Još bih dodao da se to dokidanje posebnog statusa umetničkog dela očitava u svojoj relativnoj samostalnosti u odnosu na društvenu i političku situaciju, uz jaču vezanost za antropološki fah datosti. U principu, smatram da je kritika nepriznavanje i nepristajanje na određeno delo, neovisno od toga da li je ona pozitivna ili negativna. Jer, ukoliko pišem kritiku, time se izražava moje nemirenje, moj nepristanak na to delo, i otuda kritičar piše i proizvodi smisao, kako je to rekao Bart.

Laslo Vegel: U književnostima Vojvodine kritika s negativnim sudom deluje kao neka vrsta šverca. Kritičar koji pokušava da pribegne maksimalnim zahtevima i vrednostima, brzo od svega odustane. Postoje čovek izvan strukture. Ovde sagledavam kritiku i njenu društvenu sudbinu, a ne estetsku. Kod nas, u stvari, nedostaje kritika s konkretnom estetskom konцепцијom. Kritičar mora da bude oštar i izdiferenciran, da ima izloženi sluh i meru. Ne samo u književnom životu, no u široj književnoj praksi, imamo izvestan egalitarizam. Mi smo nekako svi slični i težimo ka jednom zaokruženom cilju, pišemo slično. Pogledajmo naše časopise; oni jedino vrede ako ih uređuju mladi. To su generacijski časopisi. I ako dove do smene generacije, dokida se samosvojnosc, jer se ulazi u opštost. Mi nemamo književni pluralizam, nemamo izdiferenciran prostor i opredeljenja, a i praksu. Samim tim, i ne stvarano prostor za kritičara koji će se boriti za višeglasnost. Tek tu bi kritika, i u suštinskom i u teorijskom smislu, bila velika avantura. Problem književnosti nije u suštini postavljen kako treba, on je nekako blokirani i mi tu nismo samostalni; ovde su uvučeni u igru vanknjževni uticaji. Tako izostaju mogućnosti da kritičar donese sud, da vrednuje, a mi sve dato prihvatom, i vredno i prosećno, što predstavlja nazadavanje u kulturnom smislu. Imamo više uzroka zašto kritika s negativnim sudom ne postoji. Prvo, mi bismo trebali da imamo demokratičniji književni život. Drugo, trebalo bi da se podstiče, u ravn estetskih i književnih opredeljenja pisaca i kritičara, hrabrije i doslednije ulaženje u problematiku kulture, umetnosti i života. Recimo, ako roman ima svoj svet, odmah se rada i pozitivna i negativna krtika. No, ako je neki roman bezbojan, onda nema ni mogućnosti ni provokacije za kritičara.

Sava Damjanov: Moramo se vratiti temi i situirati je kako je već rečeno. Prvo, vrednovanje, to jest kritičko čitanje, priroda je komponenta svakog čitanja i kritika ne može da se odrekne te svoje misije. Ovde pod terminom »kritika« ne podrazumevamo ono značenje uobičajeno u anglosaksonskoj nauci o književnosti, već ono što se kod nas naziva književnom kritikom.

Drugo, kad je reč o »kritici s negativnim sudom«, njen prisustvo je pokazatelj normalne književne klime. Međutim, kad je reč o vrednovanju, tu se ne bih u potpunosti složio sa Sekeljem i njegovim određenjem vrednovanja i istine. Kritičar mora biti svestran relativnosti suda. Čitanje, pa i kritičko čitanje, samo je jedno od mogućih čitanja dela. Pa kad je reč i o najminornijem književnom delu, jedno čitanje ne može iscrpiti sve značenjske potencijale dela. Smatram da je kritika jedna vrsta igre s tekstrom, stvaralački dijalog s delom.

Šta je još bitno u problematičnoj kritiki s negativnim sudom? Ovde je naglašeno, i s tim bih se složio, da tu posreduju vanliterarni momenti, vanliterarni aspekti. Naglasio bih da naša kultura još uvek živi pod pritiskom izvesnog »balkanskog kompleksa«, te se književni čin ne prima kao književni, već se prevashodno prima kao lični čin, u kojem se uvek traže neki drugi razlozi i vanknjževna motivacija. Tako se kritika s negativnim sudom ne prima kao relevantan literarni govor, već kao govor ad hominem. Primeri su mnogobrojni, i to je jedan od razloga što kritika s negativnim sudom često ne može da se izbori za pravi uticaj, a, s druge strane, ona se tendenciozno želi ugušiti. Takvih slučajeva ima više, a ovaj razgovor ne bi trebalo da prikriva konkretne slučajeve. Odmah mogu navesti slučaj Milivoja Nenina, koji je napisao kritiku s negativnim sudom o najnovijoj knjizi poezije Vaska Popa, a taj tekst nijedan beogradski i novosadski časopis nije smeo da objavi. To je paradigmatski za sudbinu kritike s negativnim sudom kod nas.

Dakle, tu sad posreduje strah od institucija koje stoje iza pesnika, a to već nije normalna stvaralačka klima u kojoj će svaka knjiga biti podložna kritici. Kritika s negativnim sudom, dakle, postoji, samo što je suočena s teškoćama koje je onemogućuju. Svaki kritičarski posao, pogotovo kritika s negativnim sudom, donkohotski je čin. U stvari, ljudi se i nerado odlučuju da pišu takve kritike.

Jovan Živilak: Iz dosad rečenog proizilazi da je delo otvorena struktura, da su njegova značenja i smislovi neiscrpljivi, te su u toj ravni mogući različiti pristupi. Međutim, u jednoj stvari nismo dovoljno jasni, a želeo bih da u tom pravcu usmerimo razgovor, jer tu se otvara pitanje, koje tu na ivici lebdi, o vrednovanju kao prevashodno subjektivnom činu. Dakle, ima li u činu vrednovanja nečeg intersubjektivnog ili objektivnog? Ukoliko nam to izmiče, ne pada li kritika koja vrednuje u opasnost da skilzne u očitavanje ukusa? Meni se čini, kad je u pitanju ukus, da mi tu nemamo naročite mogućnosti da zasnujemo razgovor bez određenog kvantuma saglasnosti o izvesnim aksiološkim premisama, jer bez toga svako od nas će imati sopstvenu verziju stvari.

Miodrag Radović: Ovde su pokrenute vrlo krupne teme. Naravno, ja ču ići na one momente koje su prethodnici pokrenuli i koji se meni čine najbitnijim, a vezani su prevashodno za postojanje i nepostojanje negativne kritike, i, što je još važnije, njenog slabog dejstva. Uzroci ovome su vrlo složeni i zahtevaju veliki istraživački trud i napor. Otuda neenergičnost i odsutnost negativne kritike? Vi ste pomenuli nedemokratičnost u književnom životu. To je, imam utisak, pravo mišljenje, jer manjak kritičnosti svakako podrazumeva u punom smislu i nedemokratičnost u književnom životu. Taj književni život ne lebdi negde u apstrakcijama, on je sastavni deo opštег života. To znači da se ovo može prevazići samo onda ako je misao potpuno slobodna i otvorena za sve pravce. A misao postoji jedino ako je slobodna, ili je nema. Ovde je bilo govora o jednom modelu u koji smo unapred bačeni. Često se dešava da se ne može iznad oficijelnih okvira, a ako se izlazi, izlazi se samo sporadično.

Sve dok vlada takva »monološka prinuda«, dote nećemo imati ni prostor za slobodnu kritiku. Zato moramo znati šta je za negativnu kritiku potrebno. Za negativnu kritiku potrebna je hrabrost, potrebljana je otvorenost da se iznese sud nepristajanja i negacije. Naravno, pod uslovom da to potiče iz pravog uverenja. Potrebna je hrabrost da individual ustanje protiv pesnika koji postaje institucija, da se progovori o tome onako kako i zaslужuje. U poslednje vreme ova kritika nema uticaja, nema reperkusija. Ali, ako se pojavi književno delo koje predstavlja »ekses«, tada će se pojaviti književna kritika s negativnim sudom, a tu su i kritičari, čitava legija oficijelnih kritičara, tako da se ta kritika polarizuje. Mora se proširiti polje negativne kritike. Videli smo da u ovom trenutku imamo činjenice koje govore o tome da je kritika s negativnim sudom zakržljala. Upotrebjen je izraz »balkanski kompleks«. Dobro, nama je taj izraz vrlo razumljiv. Međutim, ne bih ovo baš imenovao tim izrazom; to su, u stvari, kompleksi nesrećne svesti koja je zatvorena u jedan monološki krug, a toga mi najčešće nismo svesni. Tako je negativna kritika neprobudjeno pitanje. U stvari, vidimo koliko je to sve zavisno kao predmet nekih vanliterarnih momenata.

Međutim, ovde je za razgovor izabran sekundarni problem, jer zadatak kritike je da stvara vrednost; to je definicija koja potiče od Ničea, a Ničeva doista ima pravo. Nič koji je nosilac negativne kritike. Znači, postoji prevashodno afirmativna kritika, postoji i ona druga kritika, koja ima negativan zadatak – da ukaže šta je to što ne spada u umetnost, u čemu ne treba uživati i što ne predstavlja vrednost, što je drugorazredno delo, ili što je artificijelno. Znači, kritika koja se bavi pokodom. Postoji i treća kritika, koja je, u stvari, najveća smetnja i negativnoj i afirmativnoj kritici, to je tzv. neutralna kritika. Neutralna kritika je sva ona semiološka i značenjska kritika koja je zapala u kompleks relativnosti. Relativnost ukusa pokazuje se kao najveća opasnost za kritiku, jer ovde se očituje velika bojanja kritičara od rizika, a ovaj, zbog straha od demantija, i ne izriče više svoj kategorični sud. Ono me što ne dolazi iz dubine uverenja ne može se ni verovati, bez obzira na to da li ima pozitivan ili negativan predznak, zato i imamo situaciju da se izbegavaju oba predznaka i beži se u neutralizirajuću kritiku: to je semiološki neutralna sholastika. Jer, i u prvorazrednom i trećerazrednom delu možemo otkriti sumu značenja, sve je to moguće, imamo za to metode, no za jedno delo nije najvažnije koju sumu značenja ima, problem je u tome da li su ta značenja estetski oblikovana, a to savremena kritika na neki način izbegava iz straha od pogreške. Zato relativizam deluje paralizujuće, tu nedostaje stav, jer se to sankcionise, jer kritičar ne bi voleo da pogreši. Kritičar ne treba sebe da zamišlja kao nepogrešivog, on ima pravo na pogrešku. Imamo veliki broj kritičara koji su afirmisali neko delo ili pisca, ali negativna kritika, uglavnom, propada zajedno sa svojim predmetom, jer je osuđena na nešto što nema dugu trajnost. U negativnoj kritici možemo govoriti o ukusu, i to ako negativna kritika ima funkciju da koriguje ukuse. Čini mi se, ipak, da naše vreme nije vreme u kojem gospodari ukus kao centralni pojam u umetnosti.

Laslo Vegel: Samo bih nešto dodoao, jer u vašem izlaganju primetio sam izvesno stanovište koje se ne poklapa s činjenicama. Tvrdim da danas imamo veliki broj tekstova koji se objavljaju i koji zastupaju vrlo širok koncept. Postoji hajdegerijanska interpretacija umetnosti, strukturalizam, formalizam itd., i mladi ljudi time počinju. Ti pravci ponekad imaju dozu neutralnosti. Ali, ovde vidim pomanjkanje estetske tradicije od Bloha, Lukača do Markuze itd., što bi se moglo nazvati marksističkom orientacijom, ali ona nije dovoljno snažna i to je paradox. Mi danas imamo strukturalističku citacionomu kao što smo nekada imali marksističku.

Sava Damjanov: Ne bih se složio s Radovićevom tezom da kritika s negativnim sudom mora biti osuđena na bezličnost u vremenu. Ona u toj ravni ima istu ulogu kao i kritika s pozitivnim sudom, pa prethodna teza pada u vodu. Postoje slučajevi da kritika s negativnim sudom ima relevanciju u književnom životu, i to kada se takvi tekstovi obračunavaju s jednom poetikom ili kada forsiraju drugu, moderniju poetiku, ili kada se takvi tekstovi obračunavaju s nekom institucionalnom književnom vrednošću, kada ona objektivno i nije književna vrednost. Primeri za ovo su Vukove recenzije Vidačkovićevih romana. To je bio sukob dve poetike i te Vukove recenzije imaju daleko veću relevanciju u književnoj istoriji nego mnogi tekstovi s pozitivnim sudom. Takođe, tekstovi Ljubomira Nedića o Zmaju, ili Laze Kostića o Zmaju, ukazuju na značaj kritike s negativnim sudom. To su tekstovi koji govore o svesti jedne epohe. Tu je i Skerlićev tekst o Disu, koji je promašaj,

no on dobija svoj smisao, kao i drugi Skerlićevi tekstovi, jer je značajan za shvatanje celine Skerlićevog poetičkog opredeljenja. **Miodrag Radović:** Ne volim da se služim primerom kao argumentom, jer primer je nešto pojedinačno, a argument, pak, nešto opšte. To je pitanje nečeg drugog. Skerlić se ne pamti po jednoj negativnoj kritici, nego prevashodno po kriticima koju je afirmisala, koja je utemeljila pozitivne osnove. A da je Skerlić napisao samo te promašaje koje spominjete, slabo bismo mi njega pamtili. Što se tiče Laze Kostića, pretpostavljamo da je on relevantan za naš trenutak, mada i ta kritika više afirmaže Zmaja, iako je negativna, nego mnoge povalne kritike. Ovde postoji težnja ka objektivnoj, a ne ka dogmatičkoj kritici. Međutim, što se novodolazeći strujanja u književnosti tiče, ona se odnose negativno prema prethodnom; tu negativna kritika otvara prostor za novo. Recimo, kad je u pitanju Šekspir, tu je veliki blok kritike protiv Šekspira. Trebalо bi sačiniti spisak negativne kritike kojoj je bio izložen Šekspir i bili bismo zaprijeni. Kao literata, da li vi možete navesti neko ime sa spiska te negativne kritike? Od prve pozitivne kritike ja ču vam navesti i deset imena, ali to kao konkretni primer nema svrhe, jer smatram da nema valjanosti argumenta. Ono što hoću konstruktivno da iskoristim i u vašem izlaganju, to je da je ta negativna kritika vrlo oštra, nemilosrdna, čak zlobna prema Šekspиру. No, ova kritika je ukazala i na drugu mogućnost: gde su granice Šekspirove umetnosti. Postalo je jasno da su te granice pomerene.

Vojislav Sekelj: Nedostatak vrednovanja u jednom društву predstavlja prekid kontinuiteta kulture pamćenja toga društva, u tom smislu to se negativno odražava u sferi demokratije. Takođe, možemo imati vrlo razvijenu marksističku teoriju, ali vrlo lošu marksističku kritičku praksu, i, dodata bih, ne samo marksističku kritičku praksu, nego uopšte kritičku praksu. Mnogi se pozivaju na tu teoriju, ali ako se ona pretvara u apologetiku, postaje sopstvena suprotnost, a to je, u stvari, nemoć kritike. Ona je u punom smislu izgubila dignitet, a i društvenu moć. Tu dolazi i do brkanja društvene i estetske funkcije kritike. Za mene, estetska funkcija, kao i problem vrednovanja nekog književnog umetničkog dela, ne znači da kritika u toj sferi želi da vlada, nego da želi da čitaocu saopšti; ne postoje vrednosti ispisane na nebu, prestabilizirane vrednosti, nego ti, kao čitalac, sam moraš doći do vrednosti. To je, u stvari, i odgovor na pitanje da li postoje subjektivne vrednosti. Vrednosti postoje samo kroz čoveka i preko čoveka, i bitno je u pravom smislu to subjektivno shvatanje dela u njegovoj otvorenosti. Jer, dobro umetničko delo bremenito je mogućnostima. Naravno, kritika polazi i od pretpostavke da postoje neke univerzalne vrednosti, ali koje ne valja dokazivati i nema potrebe dokazivati, jer time će pasti u teologiju.

Vlčasovslav Hronjec: Ovde se mnogo teoretičira i nekako bežimo od naše konkretnе prakse, bar ovde u Vojvodini. A ta praksa je da izlaze loše knjige, i one se čitaju, a pisci koji pišu te »nepismene« knjige, na žalost, još uvek se drže i dobro se kotiraju. Nemojmo se zavaravati, mnogo je više čitalaca koji čitaju rđave knjige nego onih koji čitaju dobre. Zbog toga smatram da kritika treba vrlo ozbiljno da se bavi lošim knjigama, treba svaku lošu knjigu da shvati tako ozbiljno kao da je izaslo genijalo delo; svakako, o lošem se mora loše govoriti. Treba javnosti kazati da je to negativno i stajati iza toga, jer ako to ne budemo radili, ta knjiga će da zaživi i, naravno, posle desetak godina takvog skribomanstva, taj pisac će nesmetano da piše, čak i da se odlično kotira. Molim vas, u Vojvodini ne izlaze sabrana dela Boška Petrovića, a izlaze Mike Antića... Tišma je izdao u Beogradu, a ko bi mu ovde izdao sabrana dela? Postavljaju se pitanje: šta to sve znači?

Milivoj Nenin: Kritika mora da se bori za neke elementarne preduvlove, da bi mogla da postoji. Pre svega, ovde ne postoji kontinuitet, takvi tekstovi redovno ne izlaze ni u jednom časopisu. Kod nas je književna kritika dobra samo dok je u službi novina, a biti u službi novina, to ne znači ništa drugo do – popunjavati prostor. Ukoliko o nekoj knjizi niko nije pisao, presuduje pravilo: da prije do devojke, njegova je devojka, i ta kritika će biti objavljena, svejedno da li je afirmativna ili negativna. Ovo što mi pričamo o negativnoj kritici samo je privid negativne kritike. Književni kritičar je kao kuću vezan lancem za jedan časopis, i ako ne bude išao toliko daleko da zategne lanac, on će misliti da je sloboden, da piše oštro, dobro, itd. Čim ode malo dalje i vidi da mu se zategao lanac, on će biti sputan. Ostaje mu samo da promeni vlasnika i da dobije, eventualno, duži lanac. Pitanje je u tome na koji način pokidati lanac.

Može se postaviti i pitanje o potrebi aktualizovane negativne književne kritike. Čini se da dolazi vreme da smo se zasiliti poezije Vaska Pope i Mije Pavlovića, mada ja poštujem Miju Pavlovića i Popine prve knjige... To ne želim da dovodom u pitanje. Problem je u epigonima koji se tu kupe i stvari sazrevajuza literarni obračun.

Na žalost, mi nemamo prostora, jer se književna kritika objavljuje samo dotele dok je prilagodljiva, dok se pomera samo ono što se može, bolje reći sme pomerati. To je problem u samim časopisima. Što se tiče vrednovanja, sud o delu je osnovna pretpostavka svake kritike, to nije daleko od pameti. Ali, u sudu nije smisao postojanja književne kritike. Problem je u samoj uverljivosti i primerenosti konteksta u koji kritika stavlja svoj sud, a on iz nje praktično poniče, kako bi to rekao S. Petrović. Tek onda možemo da verujemo toj kritici, jer ona je stvaralački čin.

Laso Vegoš: Vidite, kada govorimo o problemima kritike s negativnim sudom, odmah se potežu pitanje argumentacije. Ima i dobre i slabe argumentacije. To je u redu. Ali nikad se ne postavlja problem argumentacije kod apologetike. Smatram da niješto značajnije delu još nikada nije smetala neargumentovana negativna književna kritika. Ipak, postoji neka neuralgija, strah od negativne kritike. Prema tome, to se mora prihvati i ozbiljno razmišljati o ovim problemima.

Mihal Hapranj: Zaobišli smo onu Negrišorčevu distinkciju rečenu na početku, kad je naglašen odnos negativne kritike i kritike s negativnim sudom. Negativna kritika je kritika s negativnim preduvremenjem, koja polazi od nekakvih vantekstovnih činjenica. Naravno, najbolje se može napisati kritika s negativnim sudom o sopstvenoj knjizi, jer čovek najbolje poznaje svoje nedostatke. Konkretno, ja sam bio objekat jedne negativne kritike. Tu kritiku sam sebi postavio kao čuđenje, bio sam u dilemi da li je taj kritičar uopšte čitao knjigu. Nije išao na rezultate negativne kritike. Kritičar ne može u samom početku da ide s preduvremenjem da piše negativnu ili apologetsku kritiku. Kritika je, u stvari, avantura čitanja i iz nje se dolazi do

vrednosnog suda. Po meni, vrednosni sud dolazi nakon interpretacije, o kojoj ovde nismo govorili.

Interpretacija ne mora da znači strogo tekstualnu analizu, analizu stiha, sloga, itd.; ona mora da sučeljava komunikaciju čitanja s nekakvom predstavom kritičara o mogućnostima datog dela. Sam čin vrednovanja implicitno je prisutan u interpretaciji. Interpretacija može da ukaže na neke nedostatke dela, da li su to formalni nedostaci ili značajni, može da dode do zaključka da je delo došlo u čorsokak, itd. Dakle, kritika s negativnim sudom ili negativna kritika ne može da bude apriorna, nego aposteriorna, onda dolazi nakon čitanja i ne može se odbaciti kompletno sve unapred.

Rečeno je ovde da treba ozbiljno pisati o svim knjigama. Bio sam dve godine u Komisiji za otkup dela tiraža od vojvodanskih izdavača u SIŽ-u za kulturu; verujte, kakvih sve tu knjiga i gluposti ima! Šta sve izlazi u Vojvodini! Kritičari bi se trebali pretvoriti u čistače, to je neshvatljiv posao! Knjige se objavljuju, kritike se objavljuju. Problematično je i o mladim autorima pisati s oštrim i nemilosrdnim stavom, tu treba ocrtavati ono što je vredno, ali ne po svaku cenu ići na negaciju prosečnog pesnika.

Vlčasovslav Hronjec: Trebalо bi biti prizeman, pisati o lažnim veličinama,

epigonima koji pišu loše knjige, to treba jednom razlučiti i dovesti na svoju meru, to je zadatak kritike. Ono što je Negrišorac napravio sa Zupčevom knjigom, to je prava kritika. On se drznuo da to napiše i to je dobro.

Sava Damjanov: Radi se o tome da kritika tu nije odlučujuća. Nema pravog uticaja na javnu reč i izdavački plan. Tu postoje urednici, izdavački saveti, prijatelji koji su bez kriterija. Da li će se urednik zapitati, posle niza negativnih tekstova, o vrednosti te poezije? To je pitanje i pravi problem. Mislim da ta kritika nema pravog uticaja. Evo, u »Matici« se i posle niza tekstova o osrednjim knjigama ništa nije promenilo, ona i dalje forsira neke osrednje pesnike od kojih ima koristi. Moramo biti istrajni i pisati tu vrstu kritike, jer verujem u njen smisao. One svakako sučeljavaju vrednosti, pokreće na preispitivanje institucija, mehanizama, a to je, u stvari, prava funkcija kritike.

Jovan Zivlak: Slažem se da negativna kritička praksa apsolutno mora biti prisutna, i to ne samo u užem smislu u korigovanju ukusa i pokušaja da se omogući pluralogena slika stvari. No, ne bismo smeli da budemo jednostrani. Iako se deklarativno zalaže za pluralizam, mi ne možemo prihvati monizam ni negativnu rekonstrukciju metafizičkog načina govora, itd. Čini mi se da ovde provejava mestimice neka vrsta monizma u razmišljanjima o funkciji i o smislu književnokritičke prakse. Pogotovo one književnokritičke prakse koja treba da temelji na činu vrednovanja. Jer, kad se govori o modernitetu i savremenoj poeziji, imam utisak da se podrazumeva predomnacija samo jedne verzije, a modernitet je vrlo neodređena, otvorena i, da kažem, pluralogena mapa na kojoj se smenjuje mnoštvo stilova, poetika, govora, pisama. Ovdje nemamo dovoljno vremena da sve to spoznamo, katalogiziramo, dovedemo do sinteze i da očitamo sve oblike književnih modela. Radi se, dakle, o jednoj dinamičnoj slici i o objektivno neuvhvatljivim pulsacijama. A ako bi se kritika zasnivala na prostom činu suđenja, koji bi, dakle, vrlo lako i lagodno dosežao ravan ozbiljenja i realizovao se kao jedna vrsta prisile, to bi značilo ustoličenje arijevstva u književnosti. Negativna kritika ne sme apsolutizovati svoje »kompetencije« – ona je pre svega književnost. Ja sam, dakako, protiv nemuštoga relativizma, međutim, relativizam je ipak naša sudbina, a ono što ga nadilazi su naša uverenja – mi s njima živimo, ali treba da omogućimo i drugovima da žive, takođe sa sopstvenim uverenjima.

Šta znači to da kritika treba da onemoguće da se štampaju knjige? Apsolutno sam protiv toga. To znači da bi jednaka književnost bila svedena na to da je sačinjava poredak savršenih književnih dela po nečijoj slici. Mislim da saputnici, a i epigoni, čine često jednu književnost zanimljivom i podsticajnjom no što se to u prvi mah da pretpostaviti. Nisko drvo je mera za visoko drvo, kako bi rekao Šopenhauer, pa je tako i jedno prosečno književno delo, između ostalog, mera za dobro književno delo. Kako bismo u jednom savršenom i skoro bezvazdušnom prostoru našli meru? Naše mere počivaju na konvencijama. A upravo čvrstinu određenih književnih konvencija nam omogućuje i poredak prosečnih, slabijih, osrednjih rđavih dela. Sve se upravo zasniva na nekakvom poretku i pomeranju, na tektонici reljefa, na pulsiranju života i same književnosti, ako se tu može naći nekakav analogon. Konačno, i »Matica srpska« ima svoju misiju u toj logici, upravo na njenom primeru možemo ustanoviti da ima i boljih i zanimljivih izdavačkih kuća.

Sava Damjanov: Čini mi se da se razvodišnjavaju stvari. Niko se od nas nije zalažeao za to da kritika treba da onemogućava štampanje dela. Mi znamo da kritika ne onemogućava štampanje, i dobro znamo ko to radi. Nije normalna stvar da se, recimo, jednoj Miri Alečković primi knjiga u »Matici«, a da se jednom Radaku odbije, ili da se u »Stražilovu« objave četiri knjige, a da se Radakova odbije, a sigurno je da nijedna u vrednosnim dometima nije ni približna Radakovoj knjizi. A znamo da ju je on tamo ponudio i da su je odbili. Dakle, o tome je reč, a ne o tome da se onemogući da jedan minoran pesnik nigde ne objavi. Neka objavi knjigu Mira, i něka se prihvati pluralizam za koji se Zivlak zalaže, ali sigurno je da treba da objavi i Radak koji je sigurno moderniji pesnik od nje.

Ivan Negrišorac: Ako postoji taj nekakav monistički koncept književnosti, za »Maticu« je jasno ona gura jednu poetiku. Iz te poetike, to je evidentno, iskočili su Vojin Despotov s »Peračem sapuna«, »Juditu Šalgou« i još neki autori. To su samo pojedinačni primeri. I ako se neko može optužiti za tako nešto, svakako to nisu kritičari koji su pisali o tim knjigama, nego upravo izdavačke kuće.

Jovan Zivlak: Rekoh bih da bi bilo isuviše optimistički da kritiku oslobođimo odgovornosti. Kritičari su ti koji pišu kao recenzenti o lošim knjigama i podupiru ih. Nemojmo kritičare praviti savršenim.

Sava Damjanov: Ti samo ističeš to da bi vulgarizovalo. Kad je o »Matici« reč, sistematski se kritikuje, godinama, poetika koju ona forsira, a niko se tu ne zapita o vrednosti te poetike. Ne smatram da nijednu knjigu koja sledi tu poetiku ne treba štampati, ali zašto onda ta »Matica« nema sluha i zašto se ne otvori za knjige i drukčijih poetičkih opredeljenja?

Vlčasovslav Hronjec: Tu su u pitanju druge stvari. U pitanju je određeni krug recenzentata, pet – šest ljudi koji iz godine u godinu, sedam – osam godina, recenziraju knjige. Zna se tačno koji su to ljudi i uopšte se ne proširuje taj krug recenzentata, u tome je najveća nevolja.

Vojislav Sekelj: Kritika, kada vrednuje i kada negativno ocenjuje delo, nema u vidu samo knjigu, nego, prevashodno, čitaoca. Reči će nešto iz sfere iskustva: posle svakog objavljenog kritičkog teksta s negativnim sudom, imao sam razne neprijatnosti; mnogi me optužuju da vršim policijsku funkciju, u smislu da sam plaćenik »Polja« i slično. Kritika je, u suštini, dijalog s knjigom i čitaocem, i tu ne bi smeo da posreduje Zakon o štampi. To govori o svesti autora knjige i njegovom shvatanju književnosti.

Miodrag Radović: Molim vas da se vratimo na neke probleme teorijske prirode. Zašto insistiram na tome? Mislim da kritika u nas nema uporište u modernoj teoriji. Neka se kritičari ne naljute, ali nedostaje im one specijalne teorije koja je neophodna za sudjenje modernim metodom, a to je, u stvari, savremena aksiologija. Ona ranija programatična aksiologija, koja je na neki način normativna, nije dovoljna za izricanje vrednosnih sudova i rezultata tih novih aksioloških, filosofskih strujanja predstavljaju deficit u uvozu ideja, ako bi tako moglo da se kaže. Čovek mora biti upoznat s idejama, s teorijom vrednosti, ne samo iz marksizma nego i u drugim metodama koje se bave posebno problemom vrednovanja u savremenoj umetnosti. Sve dok ne budemo imali to u vidu, nećemo imati ozbiljnost u merenju i vaganju književnih dela. To predstavlja praznину svih nas; izvinjavam se i svako me može demantovati, ako to nekoga vreda.

Druge, ove se govoru o delikatnom delikatnom problemu zašto se štampanju knjige koje nisu vredne. Reč je o opštem nivou kritičnosti kao osećaju za vrednost. Čovek u redakciji mora da ima neku meru kriterija. Tako imamo situaciju da se kod nas pojavljuje prekomerno veliki broj ljudi koji pišu. Nikada se nije više pisalo i nikada se nije gore pisalo, a to se sve štampa. Zašto se štampa? I kako se štampa? Iz razloga izvesnog komfor-mizma, otupelosti uredničke neinventivnosti i izvesne nekritične indiferentnosti došlo je do toga, do odsustva kriterijuma. Tako se podjednako može štampati i vrednost i nevrednost. Vrednost se često ne postavlja kao uslov za štampanje knjige. Postavljaju se neka druga vrednosna merila, koja se na druge načine ispunjavaju. Ta nekritičnost ljudi koji treba da odluče o sudbini štampanja neke knjige, uslovljena je upravo nedostatkom negativne kritike, negativne kritike u pozitivnoj funkciji. Tu je ona potrebna. Mi smo ovde ogrećeni na »Maticu«. »Matica« može da sproveđe svoju poetiku, ali neka se dozvoli da i ta poetika bude kritikovana otvoreno i bez rukavica. Sve dok čujimo o »Matici«, takvoj kakva je, uključujući tu i njen časopis koji je pao na nedopustivo nizak nivo i zasluzuje najblaže rečeno, veliku kritiku, dodeliće »Matica« terapiju po starom. To jest, u zakasnjenju od nekih pedeset godina. Ovde sam vrlo tolerantan u procenama.

Jovan Zivlak: Ovo što će reći bitno je kada govorim o našoj situaciji. Nedavno je obavljen razgovor, štampan u »Letopisu Matice srpske«, koji se odnosio na godišnju književnu produkciju u Vojvodini. Skrenuo bih pažnju na sledeće: kritika ne treba da se obraća samo pojedinim književnim delima, nego i određenim globalnijim aspektima književne problematike. Zaplanjujuće je činjenica da se u nas godišnje izda stotina knjiga, to je ono što je bibliografski konstatovano, mada ja mislim da tu ima i više knjiga, a ukupna srazmerna je apsolutno u korist poezije. Recimo, poezije ima 60 odsto na-spram svih ostalih žanrova i robova (roman, esejička, književna kritika, teorija, drama, itd.). Mislim da je slika porazna; ukoliko imamo na umu činjenicu da poezija tako supsumira, na izvestan način, sve kritičko, teorijsko, estetsko.

Ne možemo govoriti o ozbilnoj i kulturnoj književnoj atmosferi, ukoliko imamo odsustvo pluralogene slike u književnoj proizvodnji. Naravno, bez filosofskog diskursa, bez eseističkog diskursa, bez književno-kritičkog diskursa, gde se mora razvijati i tzv. prikazivaštvo, nema ozbiljne atmosfere, a da ne govorimo o značajnijim teorijskim poduhvatima, kojih nema jer ljudi nisu stimulirani, itd.

S druge strane, nemamo ni instituciju, ni izdavača koji bi to na neki način podsticali. Recimo, »Stražilovo« je mali izdavač, njegova godišnja pro-

dukacija bi se mogla svesti na obim jedne Pekićeve knjige, a kada stvari pri-kazujemo statistički, onda imamo deset knjiga. »Matica srpska« ima ediciju »Danas« koja ove godine objavljuje jedno ponovljeno izdanje i jedno novije. Na jezicima narodnosti situacija je možda nešto povoljnija, ili nepovoljnija, nisam u potpunosti upoznat. Ostale manje kuće, »Bratstvo-jedinstvo« i izda-vaci u manjim mestima, pokušavaju da ispunje neku svoju svrhu, nedovoljno promišljeno i bez strategije. »Kairos«, koji je trebalo da bude kuća koja pod-stiče književno stvaralaštvo u Vojvodini, skoro da se ugasila... Naša časo-pisna produkcija takođe nije na nekom zavidnom nivou, ili je u pitanju regio-nalizam, ili puka i nemušta literarizacija.

Miodrag Radović: Svaki stvarački čin je, istovremeno, i kritički čin u najvećem stepenu. Ukoliko jeste stvarački, utoliko jeste i kritički, kritički na postojeće komformističke vrednosti. Roman ili knjiga poezije u svakom svojem potezu, ukoliko hoće da budu inovacija i pomeranje, moraju se kri-tički odnositi ili prema tradiciji, ili prema sadašnjosti iz koje nastaju.

Jovan Zivlak: U svaki moderan tekst zapravo je interpolirana kritička svest. Moderan tekst nemoguće je zasnovati bez te svesti. Međutim, sva-kako je i negativna kritika, ili kritika s negativnim sudom, stvarački čin. Njeno se pismo ne može pretvoriti u puki formalizam, logicizam, u ega-zaktno dokazivanje da nešto nije vredno. Odsustvo kreativnog i literarnog učinilo bi da ona ne bi bila toliko overljiva, jer se ona upravo tim podupire.

Miodrag Radović: Stvar je u tome da se danas u kritici mnogo dokazuje a malo sudi. Kritika nudi metodu, ali ne i sud. Zato nema negativne kritike. Mada neki ugledni teoretičari tvrde da se vrednosti ne dokazuju, da su van dokazivanja, one su date i zadate. Čak je i interpretacija škodljiva za negativnu kritiku. Tu postoji opasnost da se sklizne u krajnost, da sve objasnim, da sve prihvativimo, da sve opravdamo. I time je mogućnost osporavanja automatski isključena, a ta hermeneutička plima, koja je ustalašala, zahvatila sve mozgove, upravo je jedna od onih strasti koja je nagrlila kritičku sposob-nost. Ona je donela više štete kao struja, za kritičnost i kriterije, nego koristi.

Jovan Zivlak: Situacija oko hermeneutike je nešto složenija. Kritika, čini mi se, delo postvaruje, a hermeneutika stoji na stanovištu da mu omogući da živi svoj život. Hermeneutička metoda upravo je učinila da se delo doživi u svojoj punini i da sam sobom govor. Hermeneutička metoda je bez ambicija da iscrpi sva značenja, ona insistira na otvorenosti i podstiče, tako da kazemo, da se tekst iznova kazuje. Ne mislim da je hermeneutika dogmatična. Ona podrazumeva na neki način vrednovanje i isključivo se opredeljuje za vrhunsku dela, za razliku od strukturalizma koji se bavi svim što je, recimo, u okviru neke episteme.

Miodrag Radović: Time je hermeneutika krajnja profanistička, jer nema hrabrosti da se odvazi da sama izvršenje i afirmise neko delo, nego se vraca samo vrhunskim delima koja je konvencija ustala u jednom okame-njenjem poretku. Ona izbegava pitanje vrednovanja i zabašuruje ih pod mas-kom interpretacije. To se ne može zaobići i mora se imati na umu. Kritičar bi morao biti oprežan pred školom interpretacije.

Vlčeslav Hronjeć: Postoji jedna vrsta kritike koja se ponaša kao da interpretaciju ima iza sebe, međutim, ta interpretacija nije ispisana na papiru. Ona kao da je uradena negde u svesti kritičara i onda tek počinje pi-sanje. Meni se čini da je to velika kritika, ona je svojstvena samo velikim kritiča-rima... Najviše volim takvu kritiku. To osećam kod Mije Pavlovića. Osećam da on ima u malom prstu štošta, međutim, to se ne prezentira, oseća se to u tekuću na drugi način. To nije dosadna kritika...

Miodrag Radović: Vi govorite o sugestiji.

Vojislav Sekelj: Pitanje je gde se u kritici zaustaviti, dokle kritičar sme da ide u interpretaciju, kako da prepusti tok asocijacije čitaocu.

Miodrag Radović: To je pitanje mere i likusa,

Razgovor priredio: R. Nišavci

»polja« — časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja, novi sad, katolička porta 5/II, telefon (021) 28-765

uredjuju: milan dundžerski, dragan čopić, simon grabovac, dragan koković, julijan tamaš, miroljub radojković, vicko arpad i jovan zivlak (glavni i odgovorni urednik), /tehnički i likovni urednik cvetan dimovski/ članovi izdavačkog saveta: aleksandar forišković, petar janković, tatjana jašin, sladana kolundžić, velja macut, ljubica dotlić-petrović, vlada stevanov (predsednik), radivoj sajtinač, julijan tamaš, nedeljko terzić i milan uzelac (delegati šire društvene zajednice); /gordana divjak-arok, darinka nikolić, vitomir sudarski, dragica eraković i jovan zivlak (delegati izdavača), /izdaje nišro dnevnik, oour »redakcija dnevnik«, novi sad, bulevar 23 oktobra 31./ direktor vitomir sudarski/ osnivač pokrajinska konferencija saveza socijalističke omladine vojvodine /časopis finansira SIZ kulture vojvodine/ rukopise slati na adresu: redakcija »polja«, novi sad, poštanski fah 190 /godišnja pretplata 240 dinara, za inostranstvo dvostruko/ žiro račun: 65700-603-6324 nišro dnevnik, oour »redakcija dnevnik«, sa naznakom za »polja«/ lektor zorica stojanović/ stampa dnevnik — novi sad, bulevar 23 oktobra 31 /na osnovu mišljenja pokrajinskog sekretarijata za nauku i kulturu broj 413-152/73 časopis je oslobođen poreza na promet proizvoda i usluga/ tiraž 2.000 primeraka.